

TXINA

Ez dogu guztiok eta beti eukiten aukerarik munduko bazter ederrak ikusteko, baiña geure irudimenagaz joan geinteko urrutiko toki orreitera.

Lurraldeak eurak izango dira ikusgarriak, baiña baita bertako oiturak eta kondairak eta beste gauza asko jakiteko aukerea be jakingarriak izaten dira eta oneik liburuetan aurkituko doguz, orrelan irudimena eta irakurketa alkar-tzen doguzala.

Bederatzi ekinaldi egingo doguz zoragarria dan sortalde urrutiarri begira, idazpuruak oneik dirala: 1.- Txina. 2.- Tibet. 3.- Mongolia. 4.- Mantxuria. 5.- Siberia. 6.- Korea. 7.- Japon. 8.- Formosa. 9.- Pilipiñak.

Lurraldea

Txina lurralde oso zabala da eta milla milloitik gora bizitalde dauz.

Ibai nagusia Yan-Tse-Kiang edo ibai urdiña da. Au Imalaia mendietan jaio eta biurgune asko egin-ondoren sortaldeko ixasora sartzen da. Ibai onen ertzetan bizi dira biztanlerik erdiak. Itxasoratzean ugarte bat dauka barruan eta Hong-Kong bertan

Hoang-Ho ibai oria da eta Iparralderantz dauko bere bidea. Onen inguruan dago ango gizakien iturburua eta bertan ugari dagoz koko sedagilleak masustondoetan. K.a.´tik 2000 urte lenago sedea ugari egoan lurralde onetan, baiña artzain lapurrak ziran nagusi ingurueta eta 230 urte K.a.´tik Hong-Ti agintariak arresi aundia egiteko agindua emon eban eta egin be egin zan 3.600 m.´ko luze-rea dauan arresi ori.

EDESTIA

K.a.´tik 1765n. urtean Txang sendia zan erregetzan. Orduan ikasi eban idazten.

Arrezkero errege-etxe asko eta ezagunak izan ziran eta erriak sortu ebezan, anai-arteko guda asko egin, basatien sarrerak kendu, uriolai aurea emon, gose-aldiak azpiratu, izurriak igaro... Geienetan Mongolia´tik etorten ziran are-rioak, zaldizko basatiak ziran, eta Genkis Kahan geratu zan nagusi.

1279n. urtean Kublai Khan jarri zan agintari: Onek biurtu eban Txina orduko ludiko erririk indart-suen. 1275n. urtetik 1292n. ´era joan zan ara Marko Polo eta ango barriak ekarri ebazan Benezia´ra eta Europa osora. Sarritan entzuten da berak asmautako gauzak dira-la asko.

1655n. urtean Mantxuri´tarak sartu jakezan eta berreun urtean agindu eban. Orduan indartu zan saleros-keta, batez be Europa´gaz.

Guda bat izan eban Inglatera´gaz, opioaren arazoa zala-ta. Eta beste bat Japon´egaz, onek Korea kendu nai eutselako..

1900n. urtean izan zan Boxers´en matxinada, Txina´tik atzerritarak botateko, baiña Europar talde batek menperatu zituan.

1911n. urtean matxinada baten bidez Mantxuria´tarak jarri ziran agintari baiña erregetza kendu eta erkala edo errepublikea jarri eban.

Aldi orretan bertako kultura indartu zan; filosofia, olerkaritza, eder-lanak batez be margolaritza ta potzelana-lanak, etxegintza eleizak eta erriak egiteko, sedea ta pol-borea, papela, ajedreza, laka, irarkola edo inprenta eta beste gauza asko sortu ebezan.

Munduko guda nagusi bien bitartean, Txina´n bizitzea larria izan zan: Gudak erkien artean, legegabekeri asko, komunistak lagun zirala. Giro orretan egozala, Japon´ek eraso eutsen Txang-Kai-Txek buru zala. Zazpi urteko guda izan eban eta Txina´tarak milloika iges egin eban mendietara.

1944n. urtean txinatarak ezin ebezan alboratu komu-nistak eta oneik Txina osoaren jabe egin ziran eta Txag-Kai-Txek Formosa´ra baztertuta geratu zan.

Eta eldu gara gaurko giroa: Europa´ko ta sartaldeko oiturak onartu dabez komunismoa itzi barik eta gaur Txina munduko azokarentzat arrisku aundi bat da, sal-gaiak oso merke dakazelako azokara. Etorkizunak zer ekarriko dau? Txina munduko gizartera adoretzu sartuko da.

BIZTANLEAK

Egoaldeko txinatar asko atzerrian aberastu egin dira eta batzuk euren “lur on”era biurtu dira lasai bizi izateko.

Iparraldeko txinatarak biziera gogorra dauke: Mongo-liatarren eta Mantxuriatarren odola dauke, ez dira egoal-dekoen antzekoak.

Antxiñatik sendia izan dabe oiñarri, gertu egoten dira euren etxeagaitik bizia emoteko be, geiago aberriagaitik. Semeak dabez alabak baiño maiteago, etxearen izena eurakaz joaten dalako.

Etxe-barruan amama da agintari eta aitita kanpoko ara-zoi buruz arduratzen da

Neskak etxean etxeko lanak egiten dabez eta maitaga-rra biurtzen dira. Gero gurasoak gertatzen dautsee ezkon-tzea eta gizon barriaren etxera joaten dira eta onen ama egiten da euren jabe. Lanean gogor ekingo dau bera ama-giñerraba izan arte.

Umoro oneko jentea dira, jente zuzena.

SORTALDEA

ERLEJIÑO

Etxe bakoitzean altara bat dauke, inguruan iru intzen-tsu-leku eta or gurtzen daben jainkoa TOTEI da. Lurreko jainkoa da eta etxea zaintzen dau.

Tso Kuan sukaldeko jainkoa da eta burrukea galeraz-ten dau, ez da laguntzaille.

Buda India'n jaio zan 2 500 urte dirala, baiña Txina'n geiago zabaldu dira bere irakatsiak: Emakumea goratzen dau, pazientzia eskatu, eta beste sari asko emon.

Konfuzio (551-479 K.a.) jakituna da geiago erlejiño-sortzaillea baiño. Bere irakatsiak oitura biurtu dira Txina'n, gaur ildakoen oroipen dira: Illaren arimea etxean dago beti eta lagundu egiten dau.

Lao-Tse (600 k.a.) laoismoaren sortzaillea da. Onek gizonari mugak kentzen dautsoz, ildakoak gogoratu, gauza guztiak arimea dauke. Ortik datoz sorginkeriak, deabruen bildurra, izua...

Askoz geroago eldu ziran ara kristiñauak eta onein edestia ez da gozoa: Bertako oikuneak ez ziran onartu (misiolari ziran josulagunen aurka) eta gaurko komunis-tak bertako eleizea, Aita Santu barik, nai dabe. Ba-dagoz gaur konponbideak. Asko poztuko gintzakez oneik ondo-ren ona izateagaz.

OSAGILLEAK

Giza-gorputzari ez jakola ikuturik egin bear uste dabe Txina'n eta ortik eragozpen aundiak daukez osagilleen-tzat. Onein lana itota dago Txina'n.

Pekin'go eleiza baten brontzeko asto bat egoan eta edozein gaiso osatzeko asto orreri ikutu bear eutsen, gai-soak min daukon lekuan eta Txina'n itsu asko dagoan lez, gaur asto arek ez dauko begirik.

Osagilleak "Sendagillearen anderea" deritxona eroan bear dau aldean eta emakumeak irudi orretan adierazoko dabe min non dauken eta janari edo edari bareizi batzuk emongo dautsoz osagilleak, gaiso bakoitxari dagokioza-nak.

SUKALDARITZA

Janariak ondo gertatzen zaleak dira txinatarrak.

Arroza eta arrautz-opilla, arrain-pizka bat eta txarrikia edo oillokia dira geien jaten dabezan gauzak.

Sukaldeko tresnak sorbaldan dabezela ibiltzen dira janari-saltzailleak eta orrelan saltzen dabez janariak. Beste batzuk janariak saltzen diran etxe-aurrean itxaroten dabe katillukada makarroia edo arroza daukela.

Jateko banbuzko zotzak erabiltzen dabez.

Jatetxeetan egun bi jarraian be egoten dira.

Bazkaltzen daben artean, soiñuak eta abestiak entzuten dira zaleak.

Gure uri guztietan daukaguz txinatarren jatetxeak. Onak dira.

URIAK ETA ERRIAK

Hong-Kong da uri eder bat. Au oraintsura arte Ingala-terra'ren menpean egon da.

Ugarte arritsu baten dago eta bere mendi-burua beti laiñoz estalduta agiri da. Kai-aldean kale bardiñak dagoz ugari eta onein unguruan be bizi da jentea. Gorago dagoz aundikien bizi-lekuak.

Kaia bizia ta zaratatsua da, askotariko ontziz beterik eta jentetzaz bero beti.

Beste kai batzuk Europa'koen antzekoak dira: Shangai da nagusia.

Aginterien erri Pekin dogu, eun arresidun erria. Sale-rosketa aundia dauka eta eleiza, jauregi ta pagoda ede-rrak.

Olako erriak eundak dagoz Txina'n: arresiak, pago-dak, torreak, eleizak, jauregiak eta abar.

OITURAK

Txina zarrean gizon bakoitxak andra bi eukazan, bata "oin aundikoa" etxeko lanak egiteko eta "lilizko oinduna" bestea, apaingarri izateko.

Senargaiak txarri bat emoten dautso emaztegaiari.

Ezkontza ospatzeko alkarri lotutako edan-ontzi bitatik edaten dabe arroz-ardaua.

Aberats bat ilten danean, argi-ontzi aundi bat erabiltzen dabe buruan, kalerik kale, eriotzearen barria emoteko. Ontzi orretan idatzita dagoz ildakoaren izena, urteak eta egin dauzan gauza onak.

Alkarrari makurtuaz alkar agurtzen dira txinatarrak, bakoitxak bere eskuak estututa daukazela.

Isekatzeko, jantzien ertzak astintzen dabez.

Onelan egin dabez asmakuntzak: "Ave Fenix" da egaz-tien erregea, unikornioa abererik indartsuena, dortoka da gudari baltza, eren-sugea agintarien irudi lez agertzen da.

ZUGATZAK

Txina'k _ bizilagun nekazaritzan daukaz eta landu lurraren 1/8 .

Si-Ling izan zan agintari baten emaztea eta onek 7 zm. 'ko kokoa atera eban bere buruko garunetatik eta orre-gaz kirru bat egin. Orrelan ikasi eban aria batzen eta sedea egiten. Sedearen asmatzaillea da., baiña konturatu zan arek masusta-orriak jaten ebazala. Landara onek garrantzi aundia dauka Txina'n.

"Txina'ko idarra" janari motela da, baiña onen orioz bazkari asko gertatu dira. Janari ona da eta aragiak baiño bitamina geiago dauka.

Tea mundurik erdiak edari nagusia dau eta au be Txina'tik etorria da. Irakin ezkerro te gorria da eta irakin barik te orlegia. Etxealboanbaratzbat eukiten dabe arresiz inguratuta eta barruan pagoda bat eta etxe bat.

Piñuak eurentzat aunditasuna adierazten dabe, sara-tzak doia, mertxiko-landarak eta aran-ondoak alkartasu-

na, banbuak zintzotasuna, liliak aberastasuna, orki-
loreakjakintza, magnoliak birtutea...

PIZTIAK

Ur-txakurra da andren laguna Txina'n, kirkillua abe-
rasgarri jake eta oneintzak kaiolak daukez.

Tibet'eko auntza, Afrika'ko ñu'ren antzekoa da.

Katamotzak ugari dagoz leiza zuloetan, batez be
egualdi beroak diranean.

Pekin'go usoak txilibituak daroez buztanean eta zela-
ko kontzertuak eratzen dabezan!

Ate-txakurra dauke K.a.'ko 150n. urtetik.

Panda artz txiki baten antzekoa da, oso ospetsua mun-
duan.

Ugadera arrantzale ona eta bizkorra da.

Zamo Txina guztiko piztia da, baiña alperra.

Alkoiak edo zapelatzak daukez eizarako.

JAIK

Lau milla urte dira Txina'n egutegia daukela.

Urtea lenengo iretargi beteagaz asten da eta egun orre-
tan pizti edo landaren etxurako argi-ontziak erabilten
dabez urtea asteko. Urtebarri egunean jentea eleizetan
batzen da eta intzentsua eskintzen dabe, al danik laiño-
tsuena, aberastasunaren jainkoaren aurrean, aztiak ikusten
dira euren maietan kartak daukezela, zori-jokoak egiten
dira ugari jostailluakaz, leoi jantzita ibiltzen dira eleiz-
inguruetan eta lotoak botaten dabez uretara.

Uda-azkenean "Beatzikoit" jaia ospatzen dabe eta
kometak botaten dabez.

SALEROSKETA

Denda guztien aurrean errezel edo "kortina" aundi eta
balz bat ipinten dabe eta barruko saltoki ta salgaien ize-
nak errezel orretan agertzen dira.

MUSIKA TA ANTZERKIAK

Oso antzerkizaleak dira txinatarrak. Antzerki batzuk
gudakoak izaten dira, oso antxiñakoak, eta beste batzuk
eguneko gizarte arazoak agertzeko.

Antzezlaria zortzi urtekoa dala asten da ikasten, zarrak
irakasle dauzala. Antzokiak beti ate bi eukiten dauz, sar-
tzeko bata eta urteteko bestea eta antzerki-denporan beti
egoten an orkestra bat.

Antzezleri bakoitzak buruz eun antzerki baiño geiago
jakin bear dauz.

Oraintsu asi dira emakumeak lan au egiten. Jazki asko
daukez.

SOIÑUAK

Txinatarren musikea zatatsua eta zakarra da.

44 doiñu daukaz, gureak 24 daukazen antzera.

Eurentzat soiñua zeru-lurren adiskidetasuna da.

Munduko soiñu edo musikarik ederrenak dira
Txina'koak eta euren eresgaillu ezagunenak edo geien
erabilliak txilibituak, turutak, xirribiak, kitarrak, tanboli-
ñak....

GARRAIOAK

Gaurko Txina'k gurdi-mota barriak daukoz baiña
orreik erabilli arren, bide asko dagoz orreintzat balio ez
dabenak, millak km.'ak.

Txiñatar geienak gizona ta abere zamariak erabilten
dabez joan-etorrietarako merkeenak diralako, naiz jentea
eroateko naiz gauzak erabilteko. Gaur be olakoak ikusten
dira erri txikietan naiz aundietan.

"Ricsa" bizikleta antzekoa da. Pekingo gurdia, estalki
udiñagaz, gurdi sendoa da. Astoa antxiñatik dago Txina'n
1275n. urtean Marko Polo baiartean joan zan jauregi-
ra, atzean eta aurrean gizona daukela.

Esku-orga sartaldean asko erabilten da, emengo karre-
tillearen antzekoa da eta gizonak banaka eroaten dauz.

Erreketan junko asko dabil. Banbuzko agea be erabil-
ten dabe erreketan batez be. Merkeena eta geien ikusten
dana da. Zama bardiña ertz bietan ipiñi bear jako ondo
joateko.

EDERTIA

Ederlan oso bereziak daukez Txina'n, oso antxiña
egindako lanak diralako.

Kaligrafia ondo dakie eta izkiakaz lerro oso politak
egiten dabez.

Margolaritza asko dababille erlejiñoko eta elertiko
gaiakaz, ikuspegi ederrak, eleizetako ormak margozki
ederrakaz apainduak, Buda asko eta abar. Aberatsen
etxeak oso margoz apainduak izaten dira.

Irudigilleak onak dira piztiak egiten: Eren-sugea, txa-
kurak, leoiak... Arrian, burdiñean, brontzean edo zurean
egiten dabez irudi ederrak eta irudirik gurena zaldia lau
oiñean doala izaten dabe..

Ildakoen margazkiak be ugari dagoz, eta ereduak euki-
ten dauz irudigilleak etxeak erakusteko eta gero berak
burua ipinten dautse.

Eltzegilleak: Buztin zuriz egiten dabez lan arrigarriak,
lapikoak esaterako eta portzelanan lan egiten munduko
onenak dira, gaur be lan oso ederrak egiten dabez

Etxegintzan lerro biurria dabe maite eta irudi orregaz
etxe aundiak, eleiz eta pagoda mailladunak naiz borda txi-
kiak edo santutegi txikiak egiten dabez. Oneik bide-ertze-
tan.

OLAZAR'tar Martin'ek